

Türkiye için İzmir'den Akdeniz'e Ufuk Açan bir Kimlik Stratejisi¹

Akdenizlilik, farklı farklı yerel coğrafya ve kültürlerin harcı oluşturduğu kimliklerden oluşan canlı bir kolajdır. Bu kolaj içerisinde bir Akdeniz kenti olarak İzmir'in anlamlı bir yer alabilmesi, çeşitli coğrafya ve kültürlerden bir araya gelen harca ve onun ne biçimlerde bir araya getirildiğine dair bir çalışmayı gerekli kılar. Günümüz kimlik politikaları, global dünyada sanayi üretimi ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin gündeme getirdiği enerji, iş gücü, göç ve çevre konuları çevresinde şekilleniyor. Bugün hem global ölçekte hem de yerel ölçekte yeni kimlikler üretildiği, çok kimlikliliğin yerelin global ilişkiler ağında kurduğu farklı ilişkilere referans olduğu bir dönemde yaşıyoruz. Ancak gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte kimlik siyasetleri, kültür, din ve milliyetçilik çerçevesinde kurulurken zaman zaman politika zeminini daraltabiliyorlar. Hem Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinde hem de Türkiye içindeki din ve milliyetçilik tartışmaları çerçevesinde benzer bir politik alan daralması söz konusu. Henri Prieur'un Roma sonrası Doğu Akdeniz'de İslam egemenliğinin Akdeniz ticaretine darbe vurduğunu savunan tarih tezinin kokusu, genişlemesini Roma tarzı bir vatandaşlık hukuku üzerine kurgulayan Avrupa Birliği politikalarında etkin olan ve uluslararası göç ve güvenlik konularını din ve kültür vurgulu kimlik çerçevesinde tartışan Kopenhag Okulunun söylemlerine sinmiş durumda.² Diğer yandan Avrupa'da git gide yaşanan nüfus çoğunluğunun göç konusundaki rahatsızlıkları çerçevesinde şekillenen yabancı düşmanlığı, popülist ulusal ölçekli politikalarından uluslararası politikaya taşınıyor.

Türkiye iç politikasında da Doğu'dan özellikle sahil kentlerine yaşanan göç sürecinde kent yaşamında gözlenen değişimlere karşı özellikle orta yaşlı orta sınıfın sosyal güvenlik problemleri ve gençlerin işsizlik problemi ile alevlenip milliyetçilik üzerinden kurgulanan bir kapalı kimlik siyasetinin düşmanlıklar yarattığı bir süreç söz konusu.³ Benzer bir şekilde yine gündelik alanda dine dayalı dışlayıcı ve kapalı kimlik kurguları, güncel ekonomik problemlerin önüne geçerek politika üretme süreçlerini daraltmış durumda. Çoğunluğu genç nüfusun sosyal güvenlik ve işsizlik problemleri, politik alanda tartışılan bir hak problemi değil, yardımlar ya da belirli dini gruplara yakınlıkla sağlanan ayrıcalıklar konusu haline geliyor.⁴ Gerek ulusal gerekse uluslararası kimlik kurgularında politika alanının daraltılması, değişimin istenmediği alanları doğallaştıran bir söylemle oluşturuluyor, milliyet, din ve kültür tarihten gelen insan doğasının değişmez parçaları olarak, gelecek politikalarını engellemenin garantörü oluyorlar.

Tüm bunlara rağmen kimlik canlı bir kolaj ve barışçıl, ilişkiler kuran, açık ve gelecek perspektifi olan kimlikler de eşzamanlı olarak kurgulanıyor. Bu açıdan Akdeniz'de ulus devletlerden globalleşme sürecine kimlik politikalarında tarihin kullanımı özel bir incelemeyi hak ediyor. Kapalı kimlik kurguları yolu ile daraltılan politika alanını genişletme zeminin nasıl bir kimlik kurgusu ile oluşturulacağı sorusuna cevap, Akdeniz'de iletişimin kurulma biçimlerini belirleyen teknoloji ve dönemin ekonomi politikası bağlamında oluşan kurguların aktör, zaman ve mekân seçimleri analiz edilerek sorgulanacak. İnsana ve doğaya dair bilgilerin insan için kullanıldığı hümanist etik çerçevesinde geleceğe açık, barışçıl kimlik

¹ Bu çalışma Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin teşviki ile "Kentlerin Kimlik Arayışını Geleceğe Yöneltilmenin Tarihselliği" adlı *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009) kitabında çıkan makalesi üzerine Yrd.Doç.Dr. Özlem Sert tarafından yapılmış bir çalışmadır.

² Güvenlik meselesinin sosyal yanına önem veren Kopenhag Okulu kimlik meselesini Avrupa Birliği politikalarının merkezine yerleştirmiştir. Barry Buzan (People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations, 1983) önderliğinde kurulan Kopenhag Okulu, uluslararası güvenlik konusunda Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışan bir grup uluslararası ilişkiler uzmanı (Ole Wæver ve Jaap de Wilde) tarafından oluşturulmuştur. Eski dönem Kopenhag Okulu üyelerinin güvenlik konusunda sosyal konuları öne çıkarırken kimlik meselesini güvenlik meselesi içerisinde değişmeyen bir sabit gerçeklik olarak algılaması, bugün artık eleştirilen bir yaklaşımdır. Kimlik meselesi artık realist ya da neorealist yaklaşımların salt güvenlik yaklaşımlarındaki anlamı ile değil yeniden üretilen süreçler olarak inceleniyor. Örneğin EuroMed belgelerinin dili üzerine çalışan Michelle Pace bu kapalı kimlik kurgusunun politika alanını nasıl çıkmazlara soktuğunu ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Bkz. Michelle Pace, *The Politics of Regional Identity Meddling with the Mediterranean*, (Routledge, London and New York: 2006).

³ Cenk Saraçoğlu, "İzmirli Orta Sınıfta Kürt Algısı: Mekân, Sınıf ve Kentsel Yaşam", *Praksis*, 21/03, 2009: 17-46; Neslihan Demirtaş - Milz, "Neoliberal Zamanlarda İzmir ve İzmirlilik Tahayyülleri", *Değişen İzmir'i Anlamak*, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010): 403-444.

⁴ Sosyal politikanın onurlu yaşamı bir insan hakkı olarak gören bir söylem çerçevesinde şekillendirilmesinin önemi konusunda bkz. İlhan Tekeli, *Onurlu Yaşam İçin Yeni Bir Siyaset Yapma Biçimi*, (TÜSES, 2007).

politikalarının (“farklara rağmen ilişki kurma emeğinin dili” (lingua franka)’nın) grameri oluşturulmaya çalışılacak.

Nitekim Akdeniz, hem karaları ayıran hem de insan emeği ile biraradalıkların tarihinin oluşturulduğu denizdir. Burada iletişim hep bir emekle kurulmuştur. Akdenizlilerin ve bu iletişim coğrafyasına katılanların farkları, korkunun da iletişimin de en önemli kaynağı olmuş, savaşlar, barışlar, ortaklıklar ve düşmanlıklar yaşanmıştır. İletişim, özellikle de barışçıl iletişim sadece ulaşım için harcanan emekle değil, farklı dilleri, yaşanmışlıkları olan insanların bir araya gelip anlaşabilmesi için harcadıkları emekle de oluşmuştur. Akdeniz’de biri birini anlamayan insanlar farklılıklarından katık edip ortak bir dil oluşturmuştur: lingua franca, iletişime geçmek isteyenlerin farklarının sınırlarından özgürleşmek isteyenlerin farklara rağmen ilişki kurma emeğinin dilidir. 19.Yüzyıla kadar Akdeniz’de kullanılmış bu dil artık “köprü dil” anlamında farklı diller arasında iletişimi sağlayan üst diller hatta bilgisayar dilleri için de kullanılan bir kavram. Ancak bu kavramın yeniden canlandırılması önemli, nitekim günümüz uluslararası politikasında, barışçıl kimlik siyasetlerini oluşturma, bir tür “lingua franca grameri” kurma çabası ile mümkün görünüyor.

Politika, Tarih ve Kimlik

Bir mekânın aidiyet kazanması yaşanmışlıkları ile olur.⁵ Yaşanmışlıklardan hatırdaki kalanlar mekânı insanın aidiyet hissettiği yeri, memleketi haline getirir ve o mekana dair hatırlamaların çerçevesinde farklı kimlikler oluşur. Kimlik oluşturmak, geçmişteki yaşanmışlıklardan, gelecek istemlerine uygun hatırlamalar ya da seçimler yapmaktır. Bir yerdeki yaşanmışlıkların tümü ise o yerin tarihini oluşturur. Bir yere ya da orada yaşayanlara atfedilen kimlik, o yerin ve kişilerin yaşanmışlıklarının bir derlemesi yani bir tarih yazımıyla çerçevesizdir. Her kimlik kurgusu aslında aynı zamanda bir tarih kurgusudur. Kimlik kurgusunu oluşturan hatırlamalarda aktör, mekân ve zaman seçimleri, dün, bugün ve gelecek arasında ilişki kurarlar. Bu kurgu bugün, geçmiş ve gelecek ile kurulan ilişkinin ürünüdür. İnsanlar, gelecek perspektiflerine uygun bir bugün kimliğini, geçmiş yaşanmışlıklar repertuarlarından bilinçli ya da bilinçsiz hatırlamalarla derleyerek oluştururlar. Her çerçeve, bazı şeyleri içerirken bazılarını dışarıda bırakır. Kimlik, çerçeve içine alınan yaşanmışlıklar kadar dışarıda bırakılanlarla da tanımlanır. Bir yerin kimliği, o yerin başka yerlerden farkı ve bazı yerlere benzerliği ile anlatılır. Kimlik, hep bir farklılığı ve ötekini de içerdiğinden⁶ öteki ile gelecek ilişkilerine geçmişten sunulan bir kartvizit niteliğindedir. İçeriği bugünkü seçimler ve politikalar çerçevesinde belirlenir. Demokratik-katılımcı, barışçıl, global dünyanın ilişkiler ağında yer edinebilen ve yenilik potansiyeli, yapıcı bir gelecek perspektifi olan bir kent kimliği,⁷ tarihin **aktörleri**, **mekânı** ve **zamanı** konusunda bilinçli bazı seçimlerle oluşturulabilir.

Aktörler

İncelenen tarih kesitlerinde aktörlerin kimler olduğu, bugün kimlere önem verildiği ile ilişkili bir seçimdir. Tıpkı borsada hikayesi olan tahvillerin değerli tahviller olması gibi tarihçiler de değerli olan ya da değer verdikleri aktörlerin hikayelerini anlatırlar. Tarih yazımında aktörler önceleri daha çok yöneticiler iken günümüzde sıradan insanların da tarihi yazılıyor, onların da hikayesi var. Bu durum demokratikleşme ve sıradan insanın sözünün geçmesi ile ilgili. Nitekim bugün otoriter tarih yazımı daha fazla hükmedenin tarihini dillendirirken eşitlikçi yaklaşımlar hükmedilenlerin de tarihini yazma çabasında.⁸ Böylece

⁵ İlhan Tekeli, “Kentlerin Kimlik Arayışını Geleceğe Yöneltilmenin Tarihselliği”, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009): 84-87.

⁶ Michelle Pace, “The Politics of Regional Identity: Meddling with the Mediterranean?”, paper presented in the Europe in the World Centre (EWC), University of Liverpool, May 22, 2006, p. 6. Bu makale yazarın aynı isimli 2006 yılında Routledge’den çıkan kitabı üzerindedir. *The Politics of Regional Identity Meddling with the Mediterranean*, Routledge, London and New York, 2006, s.168.

⁷ İlhan Tekeli, “Kentlerin Kimlik Arayışını Geleceğe Yöneltilmenin Tarihselliği”, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009): 84-87.

⁸ Tarihinin elindeki yazılı malzemenin çoğunlukla karar alma mekanizmalarını yönetenlerce üretilmiş olması, belgeye dayanma zorunluluğu olarak meşrulaştırılmaya çalışılsa da ve aslında yönetenler açısından bir tarih yazımı belgelerin içerisinde çoğunlukla nesne haline gelmiş aktörlerin hayatını okumakta eleştirel metin analizi yöntemlerini ve ayrıntı gibi görülen bir çok malzemeyi değerlendirme kapsamına sokmayı gerektirse de sıradan insanın değerinin arttığı günümüzde gerek yurt içinde gerekse yurt dışında sıradan insanların hayatlarının yazılması ile ilgili önemli bir çaba söz konusudur. Osmanlı tarihinde de köylülerin, esnafın, kadının, kölelerin tarihin aktörleri olarak ortaya konduğu çalışmalar benzer bir çağdaş demokrasi anlayışına sahip Osmanlı

devletler, bireysel kahramanlar olarak liderler, kurumlar ve onların yöneticilerinin yerini üreticiler, tüccarlar, tüketiciler, yolcular, köylüler, işçiler, kadınlar, köleler ve çocukların alması, belirli bir aktör seçiminin sonucudur.

İktidarlar tasarladıkları gelecekleri geçmiş kurguları ile var etmeye çalışırlar. Sıradan insanın hikâyesinin olduğu bir geçmiş sıradan insanın rolünün önemli olduğu bir gelecek vaadini destekler. Bu açıdan kent tarihleri içerisinde sıradan kentlilerin hikâyelerine verilen önem, onların yerel yönetimlerde sözlerinin arttığı, karar alma mekanizmalarında rol alabildikleri çağdaş, demokratik ve katılımcı yerel yönetimlerin ve yönetişimin gelecek perspektifini yansıtır ve güçlendirir. Kentliler için kendileri gibi kent sakinlerinin hikâyelerini görmek kendi yaşamlarının da yaşadıkları kentte anlamlı bir yeri olduğu hissi yaratır. Bu o kentin insanlar için “anlamlı” hale gelmesi, orada hikâyesi olan, değerli, onurlu bir yaşam sürdürebileceklerini düşünmelerini sağlar.⁹ Yaşadıkları mekânlarda kendilerini gerçekleştirebileceklerine dair oluşan bu umut dolu kimlik, kentte kendilerini gerçekleştirebildikleri imkânların oluştuğu, yaratıcılığın bir kentlilik hakkı olarak kent yaşamının da yer bulabildiği ölçüde insanların kent yaşamından doyum almalarını sağlar.

Zamanlar

Aktörlerin seçimi, belirli bir zaman seçimini de beraberinde getirir. Örneğin aktörler bireysel kahramanlar ise anlatacağımız tarih onların doğması ve ölümleri ile bir yerden bir yere ulaşır ve kısa erimli bir tarih olur. Çevre etkenleri ve kültürel evrimi incelendiğinde ise, aktör olarak o çevrede yaşayan insanların tümünün oluşturduğu yaşam kalıplarını incelendiğinden zaman ölçeği genişler ve uzun erimin (longue durée) tarihi yazılır.¹⁰ Aktörler arttıkça uzayıp kısalan farklı zaman dilimlerini, seçilen kimlik çerçevesi içerisine alıp, tarihin farklı yaşanmışlıklarını gelecek potansiyeline kartvizit olarak kullanmak mümkündür. Bu seçimler aynı zamanda mekân seçimler ile bir arada yapılan seçimlerdir.

Çerçeve içine alınan zaman dilimi kadar, zamanın nasıl kurgulandığı da bugün ve gelecek kurgularına yani değişimle kurulan ilişkiye bağlıdır. Örneğin geçmişi muhafaza etmek, sürdürmek, değişim engellenmek isteniyor ise, geçmişin yeniden üretimini destekleyen geçmiş odaklı “dairesel, kapalı zaman” kurguları oluşturulur. Burada devam ettirilen ve devam ettirilmesi gerektiğine inanılan bir geçmiş vardır. Dairesel zaman kurgusu içerisinde her zaman gelecekte olacaktan ve bugünden daha iyi bir geçmiş “altın çağ” kurgusu ile bugünden geriye doğru bir bakış, bir döngü söz konusudur. Böylece bu kurguyu sürdürmekle yükümlü yöneticilerin yaptıkları hakkında hesap vermelerine ya da gelecek ile ilgili konuları kamuoyunda tartışmalarına gerek kalmaz. Bugünün ve geleceğin yönetiminde demokratik bir yapı söz konusu olamaz. Hatta altın çağ olarak belirlenen dönem geçmişte demokratik olan hayali bir toplum olsa idi bile döngüsel kurgu değişime kapalı olduğundan bugün bu yönetimde halkın değişiklikler yapmasının önü kapanmıştır.

Gelecekte değişim ön gören zaman kurgularından birisi “doğrusal, yarı açık zaman” kurgusudur. Burada geçmişte ne olduğunu analiz etmiş birilerinin gelecekte daha iyisi için ortaya koydukları bir plan söz konusudur. Geçmişten gelen düz gelişme çizgisi gelecekteki gelişmenin ne olacağı konusunda kuşku taşımaz. Değişim istenen ve nasıl olacağı da belirli bir değişimdir. Determinist bir gelecek planını içinde taşıyan bu kurguda, gelecek için planlananlar kamuoyunda tartışılan bir konu olsa da yönetimde neyin gelişme olduğuna karar vererek gelişim çizgisini belirleyen, insanlar için neyin iyi olduğunu bildiği var sayılan bir bilgi otoritesi söz konusudur. Gelecek beklentileri ile bugünün yapılanlarla oluşturulmuş, kodlanmış bir geçmiş öngörür. Bu kurgunun tarihsel aktörü ulustur ve kendi içinde bütünlük arzeder arada kopuşlar boşluklar yoktur.¹¹

Halkın gelecek konusunda söz sahibi olduğu “yönetişim” sistemleri öncelikle kendisi için neyin iyi olduğuna karar verebilen kendi kendisini yöneten ve geleceği hakkında kendi öngördüğü değişimleri yapabilen bir yönetim biçimidir. Gelecek konusunda belirli otoritelerin değil halkın değişimler getirebileceği bu sistemde zaman kurgusu dairesel ve doğrusal olandan bağımsızlaşmış “ilişkisel zaman”

tarihçilerinin ürünüdür. Halil Berktaş, Suraiya Faroqhi, Cemal Kafadar’ın başlattığı bu akım git gide daha fazla Osmanlı tarihçisi tarafından benimsenmiş görünmektedir.

⁹ İlhan Tekeli, “Kentlerin Kimlik Arayışını Geleceğe Yönelmenin Tarihselliği”, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009): 84-87.

¹⁰ Akdeniz tarihi ile tarihçiliğe yapılan önemli bir katkı aktörü mekân olarak belirleyip uzun erimin (longue durée) tarihini yazmak siyasal ya da kişisel kahramanlıkların yerine çevre etkenleri, kültürel evrimi inceleme girişimidir. Annales Okulu ve Akdeniz tarihçisi Fernand Braudel bu akımı temsil eder..

¹¹ Antonis Laikos, “The Construction of National Time: The Making of the Greek Historical Imagination”, *Mediterranean Historical Review*, 16: 1, 27-42, pp.28.

kurgusudur. Bu açık zaman kurgusu, gelecek ve geçmiş arasında ilişkiyi geçmişi için kabul eden ve gelecek için de değişimi öngören ilişkiler ağı kurgusudur. Bu kurgularda geçmiş, sabit olarak kabul edilmediğinden her zaman içinde gelecek için farklı yönler yeni potansiyeller çıkarılabilecek bir repertuar olur. Geçmiş ne dairesel ne de doğrusal düz bir çizgi, içinde farklı yolların farklı olumsuzlukların olduğu bağlantıları bir bitkinin kökleri (rhizome) misali çok yönlü olan bir hazinedir. Bu açıdan değişim öngören demokratik bir kent planlaması, ilişkiyi zaman kurguları ile zenginleşecek bir tarih repertuarına gereksinim duyar.

Mekânlar

Tarihi yazılan mekânların sınırlarını belirlemek de belirli ilişkiler demetini seçmek, bazılarını ise dışlamak ile ilişkilidir. Belli bir yerin bir bütünlük içerisinde bir bölge olarak algılanması diğer yerlerden ayrıştırılması sadece coğrafi yapılarla değil aynı zamanda ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkiler tarihinin getirdiği bilişsel algularla da oluşur. İnsanlar kafalarındaki bilişsel haritayı (cognitive map) oluştururken algıladıkları pek çok simgeyi ve hikâyeleri bu haritaya ekleyip bir yerin akıllarındaki haritasını anlam bilimsel (semantik) ve sembolik bazı imgelerle oluştururlar.¹² Bu imgelerin oluşturduğu ilişkiler, seçilen aktörlerin yaşam mekânlarında gerçekleştiğinden ve o mekânların şartları içerisinde olduğundan mekân seçimi de sadece coğrafi değil aynı zamanda aktörlerle ilişkili bir seçimdir. Mekân seçimlerini, aktörlerin aktif olduğu mekânlar, bu aktörlerin mekân üzerindeki emelleri, kurdukları hiyerarşiler, kurmayı düşündükleri ilişkilerin mekân üzerindeki dağılım ve hedefleri belirler. Akdeniz'in ilişkiler ağında yer edinmeyi amaçlayan bir kentin kimliği de, Akdeniz ölçeğinde bir mekân çerçevesinde oluşturulabilir. Ancak Akdeniz kimliğinin de sürekli yeniden üretilen ve aynı anda farklı farklı kimliklerden oluşan bir kolaj olduğundan aktif bir Akdeniz kenti kimliği, bu farklılıkların içerisinde uygun bir konum seçimi ile oluşturulur. Bu nedenle kimlik oluşumunun üç temel taşının nasıl oluşturulduğunun incelendiği bu ilk bölümü, bu üç olgunun Akdeniz özelinde farklı şekillerde bir araya getirilmelerinin tarihi takip edecek.

Akdeniz, Tarih ve Kimlik

“Akdeniz nedir?” sorusu, “Akdenizlilik” kimliğinin sınırlarının nasıl çizildiğine bağlı olarak farklı şekillerde yanıt buluyor. Bu çalışmada dönem dönem teknolojik gelişmeler ve ekonomi politik çerçevesinde oluşturulan Akdeniz coğrafyası algıları ve bu algılar çerçevesinde oluşturulan kimlik kurguları incelenecek. İlk bölümde ulus devletler coğrafyasında sömürgecilik ve bağımsızlık mücadeleleri sürecinde oluşan Akdenizlilik kimlikleri, ikinci bölümde ise Akdeniz coğrafyasının kuzey-güney, doğu-batı olarak adlandırılabilir bölgelere bölünmüş bir coğrafya olarak algılandığı globalleşme ve birlikler sürecinde oluşan Akdeniz kimlikleri ele alınacak.

Ulusal ekonomilerden global ekonomiye geçiş süreci içinde yaşanan değişimlere paralel olarak Akdenizlilik kimliğinin bu kimliği oluşturanların istemleri çerçevesinde farklılaştığı görülür. Globalleşme sürecinde sanayi üretimi ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, **enerji, iş gücü, göç ve çevre** alanlarında önemli değişiklikler getirdi. Bu değişimlerle kurulan ilişki tarzı farklı zaman mekân ve aktör kurguları ile oluşan farklı kimliklerin oluşmasında önemli rol oynadı. Örneğin, sanayileşme döneminde ham maddenin hareketliliği korumacı devlet politikalarına, sömürgecilğe, ulusal kimliklerin oluşmasına; globalleşme döneminde ise iş gücünün ve sermayenin hareketliliğindeki artış, yeni kimliklerin oluşması ve çok kimlikliliğe doğru evrilmesine yol açtı. Bu süreçte ön plana çıkan ve Akdeniz tarihi çalışmalarında belirleyici rol oynayan farklı Akdeniz kimliği kurgularının, ortaya çıktıkları dönemin bağlamında ne gibi bir şimdi gelecek ve geçmiş bağdaştırması ile hangi aktör, mekân ve zaman seçimleri oluşturduklarını inceleyecek buradan İzmir için nasıl bir kimlik sorusuna cevap arayacağım.

Sömürgecilikten Ulusal Bağımsızlıklara

Uygarlığın Beşiği Olarak Akdeniz

Modern Akdeniz'deki iletişim şekillerini belirleyen en önemli teknolojik gelişim 18. Yüzyılda bulunan ısıyı mekanik enerjiye dönüştüren buhar makinesinin geliştirilerek üretimde ve ulaşım teknolojisinde kullanılması oldu. Buharlı makinelerinin sanayide kullanımı, seri üretimi yapılan ürünlerin iş gücünden ve zamandan tasarrufla daha ucuza mal edilmelerini sağlıyordu. Buharlı gemiler ise coğrafi şartlara ve insan gücüne daha az bağımlı olarak Kuzey Ülkelerinde üretilen bu malların Akdeniz havzasına ve dünyanın diğer yerlerine ulaşımını kolaylaştırıyordu. Yine kara ulaşımında demir yolları ile birlikte buhar gücünün yaygın olarak kullanılması işlerin daha seri yürütmesini sağlıyor ve enerji sağlamak için çoğunlukla kullanılan kömür madenleri, hammadde ve üretim için iç pazarları biri birine bağlamayı gerekli kılıyordu. Sanayileşmenin bu evresinde iç pazarı bütünleştirmeye yönelik eğilim, uluslararası ticaretin ve

¹² Portugali, Juval, “The Mediterranean as a Cognitive Map”, *Mediterranean Historical Review*, Vol.19, No.2, December 2004, pp.16–24 .

ulaşımın örgütlenmesinde ve ülke içinde demir yollarına dayalı ulaşım ağının kurulmasında önemli roller oynayıp ülkelerin ulusalci, korumacı bir politika izlemelerini beraberinde getirdi.

Sanayileşmelerini erken tamamlayan İngiltere, Fransa, Almanya ve onları takip etmeye çalışan İtalya üretimde kullanacakları ham madde ithalatına ve mamül ihracatına dayalı kazançlı uluslar arası ticaret ağları kurmuş, hatta bu çok kazançlı ilişkileri sürdürmenin yolunu zaman zaman zor kullanmaya vardırarak sömürgeler elde etmişlerdi. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Kuzey Avrupa ve Hint Okyanusu arasındaki geçit halini alan Akdeniz, Fransa ve İngiltere'nin Uzak Doğu ve Ortadoğu'daki sömürge politikalarından doğrudan etkilenir oldu. Cebelitarık Boğazını, Malta ve Kıbrıs'ın denetimini elinde tutan İngiltere, 1882'den sonra Mısır'da yönetime el koyarak, hem Hindistan'a doğrudan bir yol güzergahını ele geçirdi; hem de Hindistan ve Lancashire dokuma sanayilerini besleyebilecek bol ve kaliteli bir ham madde stokunu (uzun elyafı Mısır pamuğu) garantiye aldı.¹³ Kuzey Avrupa ve Hint Okyanusu arasındaki bu yeni konumda Akdeniz ne kadar sömürge politikalarının ortasında yer aldı ise Akdeniz tarihi de bu politikaların geçmiş çerçevesinin oluşturduğu aktör, zaman ve mekan seçimleri ile yazıldı.

Sanayileşmiş ülkeler, sanayi ürünleri satıp ham madde alarak karlı ticari ilişkiler kurdukları ülkelerde kendi varlıklarının meşruiyetini kendilerine biçtikleri uygarlık, medeniyet, modernite götüren aktör kimliği ile sağlıyordu. Kendi milletlerine biçtikleri uygarlık götüren aktör rolü çerçevesinde tarihin zirvesi olarak gördükleri zaman seçimleri ve bugün genişlemeyi düşündükleri alanlar çerçevesinde mekan seçimleri yaparak farklı kurgular ortaya koydular. Fransızlar ve İngilizler kendilerini uygarlığı dünyanın başka uçlarına taşıyan aktörler olarak görüyor, Aydınlanma ideallerinin ve Fransız Devrimi ile yayılan düşüncelerin Antik Çağ kökeni üzerinde duruyor, Antik Çağ Yunan eserleri başta olmak üzere tüm uygarlık tarihine dair eserleri sahiplenmeyi de kendilerine bir görev sayıyorlardı.¹⁴ Gezinler Fransa, İngiltere, Almanya ve Hollanda'dan antik eserleri görmek için uzun yolculuklara çıktı. Bulunan pek çok tarihi eser Londra, Paris ve Berlin'deki müzelere taşındı. Bu nedenle Akdeniz tarihinin bugün belki en çok çalışılmış olan zaman dilimi Antik Dönem'dir.

Akdeniz tarihinde Akdeniz dışındaki ülkelerin söz sahibi olduğu bu dönemde sömürgecilik faaliyetlerinde yer edinme çabalarında olan Almanlar da Akdeniz tarihini kendi tarihleri içerisinde konumlandırmakta gecikmediler. 1900'lerde Knossos Sarayı bulununca buraya ilk Avrupa uygarlığı denmişti. 1930'larda oluşturulan Alman ulusal tezine göre uzun bacaklı sarışın Dorlar, Yunanistan'ı arileştirmişti. Yani medeniyetin kökeni ve temelleri kendi ulusları olan Ariler tarafından kurulmuştu. Böylece Almanlar Akdeniz medeniyeti olarak uygarlığın ve modernitenin temeline konulan Antik Yunan uygarlığını kendilerine mal ediyor, günün medeniyet götürme meşruiyeti davasında İngiliz ve Fransızlar kadar yer edinmeye çalışıyorlardı. 1950'lerde Knossos'taki tabletlerin dilinin eski bir Yunanca olduğunun çözülmesi ile bu tez çürüdü.

"Uygarlık tarihi" Yunan Antik Çağın'dan sonra Roma İmparatorluğu ile sürdürülüyordu. Roma dönemi de "uygarlık taşıyıcısı" sömürgecilik faaliyetlerinin kimlik repertuarında önemli bir yer tutuyordu. Akdeniz'in birlik içinde olduğu bu dönem, dönemin ünlü tarihçisi Henri Pirenne (1862-1935) tarafından uygarlıkların gelişmesini sağlayan en önemli faaliyet olan ticaretin arttığı ve kentlerin geliştiği dönemler olarak görülüyordu. Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Akdeniz ticaretinde Doğu Akdeniz'de İslamiyet egemenliğini ise ticaret hacmini düşüren ve bir gerilemeye yol açan dönem olarak görüyordu.¹⁵ Pirenne'nin Roma vurgusu İspanya ve İtalya tarafından farklı şekillerde kullanıldı.

Örneğin, 1922'den itibaren faşist yönetim tarafından oluşturulan İtalyan ulusal kimliğinde, Akdeniz'in bir içdeniz olarak Roma Yönetiminde olduğu imparatorluk dönemi yeni kurulan imparatorluğa örnek alındı. Buna referansla bir zamanlar Roma yönetimi altında yaşamış yerleri (Fransız Korsikası, İngiliz Malta'sı ve Yugoslav Dalmaçyası gibi) yani "henüz kurtarılmamış İtalya"yı ele geçirme

¹³ Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, S.283.

¹⁴ Michael Herzfeld, "Towards an Ethnographic Phenomenology of the Greek Spirit", *Mediterranean Historical Review*, 16/ 1 (2001): 13-26, pp.16.

¹⁵ Alisa Ginio, "The Mediterranean Idea: Henri Pirenne, Shelomo Dov Gotein and Fernand Braudel", *The Mediterranean World, The Idea, The Past and Present*, ed. Eyüp Özveren, Oktay Özel, Süha Ünsal ve Kudret Emiroğlu, (İstanbul: İletişim, 2006):31-47.

emellerinin İtalyan halklarının meşru hakkı olduğunu savunuluyor. Bu tezi savunan tarih dergileri çıkarılıyordu.¹⁶

Amerika ile yakın ilişkiler içerisinde olan İspanya ve Portekiz için Akdeniz'in Latin ve Katolik kimliği önemliydi. Roma yıkıldıktan sonra Latin Kilisesi Roma'nın oluşturduğu birliği din üzerinden devam ettirmiş ve özellikle İspanyollar İslamiyet'e karşı Hıristiyanlığın ve uygarlığın koruyucusu sayıyorlardı. Amerika'ya sadece uygarlığı değil aynı zamanda Hıristiyanlığı götürmüşlerdi. Bu açıdan Katolik dünyanın güçlü olduğu Haçlı Seferlerinin yapıldığı ya da Akdeniz'de İspanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Hıristiyanlığın temsilcisi olarak savaştığı dönemler, bu kimliğin zaman seçimlerini belirliyordu.

Hıristiyanlık merkezli bu yaklaşım tarihin öznesi olarak Katolik Hıristiyanları görüyor, Akdeniz'deki gelişmeleri bir Hıristiyanlık İslam mücadelesi olarak anlatıyordu. Tüm bu anlatımda seçilen özne Katolik Hıristiyanlar olduğundan Doğu Akdeniz'de Ortodoks Hıristiyanlığının güçlendiği dönemler gerileme dönemleri olarak önemsizleşiyordu. Buna bağlı olarak Bizans tarihi çok uzun zamanlar pek az ilgi gördü. Antik dönem Akdeniz kültürünü bir dünya kültürünün temeli olarak ele alıp sonraki dönemler için ise Latin karaktere önem verilmesi Batı Avrupa'da egemen Akdeniz çalışmaları tarzını oluşturdu.

Bu belli dönemlerin önem kazanması ile sınırlı kalmadı. Akdeniz kıyısında olmayan mekânların Akdeniz tarihinde önemli bir yer edinmesine de vesile oldu. Örneğin, Portekiz, klasik Latince'den üretilmiş ve Arapça sözcükler katılmış bir dilin konuşulduğu İber Yarımadasında İslam'a karşı Hıristiyan mücadelesinin bir ürünü olarak görüldüğünden Portekiz de Akdeniz çalışmalarında önemli bir aktör olarak yer buldu. Güney Amerika da Akdeniz kültürünün kültürel bir uzantısı olarak görüldüğünden Latin Amerika tarihi de "Latin" Akdeniz tarihine eklemelendi. 1990'dan beri yayınlanan 1998'e kadar ABD merkezli sonra Aldershot, İngiltere merkezli çalışan Akdeniz Araştırmaları Derneği'nin etkinliklerinde ve yayın organı Mediterranean Studies'de çıkan çalışmalarda bu yaklaşım belirgin olarak takip edilebilir.¹⁷ Antik Yunan Uygarlığın beşiği olarak Akdeniz ve uygarlığın taşıyıcısı ve İslamiyet'e karşı Hıristiyanlığı ve uygarlığın savunucuları olarak Roma mirasını üstlenen ülkeler söylemi, sömürgecilik döneminin ürünü olsa da bundan sonra oluşan kimliklerde de kolajın bir parçası olarak yer alır.

¹⁶ Abulafia, David, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları (TBAU)*, (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2005), S.290-291; François Hartog and Jacques Revel, "Historians and the Present Conjuncture", *Mediterranean Historical Review*, Vol.16, no.1, June 2001: 1-12, pp.2.

¹⁷ Bugün artık pek çok başka Akdeniz kimliği kurgusu söz konusudur ve onlar da tarih çalışmalarının çerçevelerini belirler durumdadır. Dergi de bugün bu yaklaşımın çerçevesini genişletmiştir. Cılız da olsa yapılan kongrelerde örneğin Osmanlı ile ilgili konuların konuşulduğu oturumlar bulunur.

Üniter Devletler Coğrafyası Olarak Akdeniz

Kentlerde elektrik şebekelerinin kurulması, 19. Yüzyılda Maxwell'in elektro manyetik alan teorisinin uygulamaları olarak ortaya çıkan telsiz, telefon, radyo, televizyon gibi gelişmelerin 20. Yüzyılda yayılmaya başlaması adeta Aydınlanmanın ve uygarlığın gündelik hayatta yansımalarıydı. Bu gelişmelerin tümü batıdan geliyordu. Zamanın gelişmeleriyle pekişen bu durum geçmiş kurguları ile gelecekte kurulacak ve o zamanki mevcut mekân hakimiyetini meşrulaştırıyordu. Tüm bu batı uygarlığının kökenine dair düz bir çizgi çizen tarih anlayışları zamanı bir gelişme çizgisi olarak gördükleri, diğer insanlar için de en iyisini bu gelişmeyi üstlenen aktörler olarak gelişmiş ülkelerin bilme ve belirleme hakları olduğuna inanıyorlardı. Kentleri aydınlatma şebekelerini az gelişmiş ülkelerde kuranlar sadece kentleri değil insanları da aydınlattıklarına o kadar emindiler ki onlara dair karar alma hakkını kendilerinde görüyorlardı. Uluslararası alanda ulusların biri birine müdahalesini meşrulaştıran bir gelişmiş-az gelişmiş söylemi böylece kuruluyor, Fransa ve İngiltere Aydınlanma ve Fransız İhtilali'nin özgürlükçü mirasını taşıma ayrıcalığını kendilerinde görüyorlardı.

Aydınlanma ve Fransız İhtilali'nin getirdiği özgürükçü fikirler bilgi ve düşünceye dair mülkiyetin olmadığını ispatlar bir biçimde sömürgeci ülkelerin Aydınlatma adı altında yaptığının sömürge olduğunu aydınlattı. Sömürgeci müdahaleye tepkiler ulusal bağımsızlık mücadelelerini ve yeni aydınlanmaları doğurdu. Bu özgürlük mücadeleleri sırasında Antik Yunan, Roma, Rönesans, Aydınlanma ve Fransız Devrimi bir insanlık mirası olarak benimsendi ve ulusal kimlik kurguları içine alındı. Örneğin, Türkiye'de Nev Yunanilik seküler diğer bağımsızlık hareketinin içine Antik Yunan mirasını bir insanlık mirası olarak benimseyen bir akım oldu. Mısırlı Taha Hüseyin'in 1937 yılında yazdığı ve Mısır'da İslami ya da Arap kimliği yerine Firavunlar sonrası Yunan ve Roma mirasına önem veren bir Akdeniz kimliğini vurguladı.¹⁸ Zamanla Cezayirli yazar Albert Camus'nün başını çektiği "**Seküler humanist Akdeniz**" kimliği ile uygarlığın temeli olarak öznesini gelişmiş devletlerin oluşturduğu kimliğe karşı kendi modernizmini üreten devletlerin özne haline geldiği bir hareket oluştu.¹⁹

Ancak ulusal bağımsızlık fikrinin gerçekleşmesi, bu fikrin benimsenmesi kadar hızlı olamıyor, gerçekleştirilmesi zorlu bir başka mücadeleyi gerektiriyordu. Hatta bağımsızlık savaşı yeni başlıyordu. Sanayileşme sonrasında kurulan ticaret ilişkilerinde tarım ürünleri karşısında değişimi yapılan sanayi

¹⁸ 1990'lı yıllarda Akdeniz hümanizminin yeniden önem kazandığı Mısır'da Taha Hüseyin'in 1937 yılında yazdığı eserin 1996 yılında Dar el Maaref matbaasınınca yeniden yayımlandığı görülür. İrad Malkin, "Introduction", *Mediterranean Historical Review*, 18/2 (2003):1-8, p.1; David Ohana, "Mediterranean Humanism", *Mediterranean Historical Review*, 18/1 (2003): 59-75; Antonis Laikos, "The Construction of National Time: The Making of the Greek Historical Imagination", *Mediterranean Historical Review*, 16: 1, 27-42.

¹⁹ Akdeniz hümanizminin önemli temsilcileri olarak Albert Camus'dan başka Albert Memmi, Tahar Ben-Jelloun, Jorge Semprún, najip Mahfouz ve Edmond Jabès sayılabilir. David Ohana, "Mediterranean Humanism", *Mediterranean Historical Review*, 18/1 (2003): 59-75.

ürünlerinin kar marjı öylesine yüksekti ki oluşan eşitsiz dağılım günümüzün gelişmiş az gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumunu oluşturdu. Dışarıda sanayileşmesini önce tamamlamış ülkelerin mamülleri varken iç sanayide yeni baştan bu mamüllerin yapılması ve sanayileşme daha zorlu bir süreçti. Dışarıdan gelen daha ucuz ve zaman içerisinde daha gelişmiş ve kalitesi artmış mallarla rekabette ülke içindeki üretimi korumak için farklı yollar izlendi. İç piyasada desteklenen sanayi üretimlerinin içeriğine göre farklı gümrük politikaları izlemek bunlardan birisiydi. Diğer bir yol ise ülkeyi dış piyasaya tamamen kapatmaktı. Böylece üniter devletlerin bağımsızlık mücadeleleri kutuplaşmalardan güç bularak, kutuplaşmalarla eş zamanlı olarak ilerledi.

Doğu Akdeniz’de seçilen yol emperyalizm karşıtı, komünist bir yoldu. Bu ülkelerin ne kendilerine uygarlık taşıyıcısı olarak bir rol biçerek başka mekanlara göz koyacak mecali ne de tarihin öznesi olarak bir batı uygarlığı olarak kendilerini görüp Latin-Katolik merkezli bir tarih yazımını destekleyecek durumları vardı. Çoğunluğu Ortodoks olan bu ülkelerde Ortodoks kilisesinin Akdeniz’de yayılması konusuna pek de Batı Avrupa’da Katolik Kilisesinin yayılmasının temel argümanı oluşturduğu durum gibi yer verilmedi. Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki geçmiş unutulmak isteniyordu fakat Ortadoks Kilisesinin güçlenmesi Osmanlı himayesinde gerçekleşmişti. Bu süreçte diğer milletlerin Ortodoks kiliselerinin, örneğin Bulgarların, Yunan kilisesine bağlanmış olması katmerli bir bağımlılık dönemi anlatısı idi ki bu ulusların bağımsız gelecek perspektifinde pek yer alamazdı. Bu nedenle Balkan uluslarının Osmanlı yönetimi süresince yaşadıkları bu ülkelerin tarih yazımında 1980’lere kadar ihmal edildi.

Akdeniz, II. Dünya savaşında önemli bir rol oynadı. Almanların burada müttefiklerden İngiliz ve Amerika birliklerine yenilmesinden sonra İtalya’da 1943’te generaller bir darbe ile Mussolini’yi indirdiler. Böylece müttefikler İtalya’ya girdi, Mussolini kuzeye kaçtı. Müttefikler Alman istilası döneminde çok zorluk çeken ve Yugoslavya’da sol direniş örgütleri kuran Sırp lar ile işbirliğine girerek Almanya’ya İtalyan desteğini kestiler. İtalya ve Avusturya sınırında Arnavutluk’u da içine almaya çalışan Slovenler, Hırvatlar, Boşnaklar, Sırp lar ve Makedonları içine alan bir komünist devlet ortaya çıktı. Tito, Stalin’in her dediğini yapmak niyetinde olmayan 1950’lerde ABD ve NATO ile iyi geçinen, onlar ve Komitern yani Sovyet Bloku arasında üçüncü bir yol olarak bağlantısızlar hareketinin(Hindistan, Mısır) başını çekti ve 1980’de ölünceye kadar farklı grupları bir arada tutabilmiş bir rejim kurdu. Rusya’nın Akdeniz hayalleri Tito’nun bu tavrı ile sarsıldı. Tito’nun Arnavutluk’u yutmayı düşündüğünü sezen Enver Hoca Tito’ya karşı koydu ve bu sürede SSCB ile yakınlık kurup Stalinci bir tavır sergiledi. Stalin’in büstleri dikildi. Sonra ise Enver Hoca daha Maocu bir tavra dönerek Arnavutluk Çin ile yakınlaştı. Bu arada SSCB’deki Kruşnev ve Brejnev’i “sosyal faşist” ilan ettiler. Böylece Arnavutluk sanayileşmesi için Çin desteği buldu ve BM’de Çin’in sözcüsü oldu. 1971’de başlayan bir içe kapanma Mao’un 1976’da ölümü ile Çin BM ilişkileri askıya alınca Çin için Arnavutluk’un önemi de kalmadı ve sonra Arnavutluk içe kapandı.²⁰ Bu iki bloklu dönemde bir yandan kendisini farklı şekillerde tanımlayan ulusal kimlikler oluşurken, diğer yandan Avrupa’nın büyük ülkeleri için bu hassas dengede doğu Avrupa ülkelerini Sovyet Bloğuna karşı kendi yanlarında tanımladıkları ortak bir coğrafya olarak Akdeniz kimliği de eş zamanlı olarak oluştu.

Doğu’da komünist blok oluşurken güneyde ise ulusal kurtuluş mücadeleleri petrolün önem kazanmasıyla artan müdahale ve İsrail sorununun da alevlendirdiği Arap milliyetçiliği ve İslam kimliği önem kazandı. Bu sırada dıştan yanmalı buhar ısıtmalı motorların yerini içten yanmalı gaz ısıtmalı motorların alması ve 20. Yüzyılda içten yanmalı motorlarda petrol kullanılması ile petrole olan talep gitgide arttı. Petrol üretimi de yeni bulunan petrol kaynakları ve buralarda kurulan rafineriler ile müthiş bir hızla arttı ve daha II. Dünya Savaşı sırasında petrol kaynakları önemli hedefler haline geldi. Kömür 1950’lere kadar temel enerji maddesi iken 1950’den sonra petrol kullanımı büyük bir hızla arttı. II. Dünya savaşı sırasında geliştirilen savaş uçağı denemeleri 1950’lerin sonlarında ve 1960’ların başlarında geliştirilerek randımanlı yolcu uçakları inşa edildi. 1960’lardan sonra daha hızlı jet uçakları yapıldı. Hava, deniz, demir ve kara ulaşımı ucuzladı, İngilizler, Almanlar ve İskandinavlılar hava yolculuğuna alıştılar.²¹ Tüm bu gelişmeler, bir yandan ülkeler arasındaki ilişkilerin mekâna bağımlılığını esnetiyor ve kültürler arasında iletişimi arttırarak globalleşmeyi getiriyor diğer yandan da git gide daha fazla petrolün kullanımını beraberinde getiriyordu. İngiltere ve Fransa gibi 1930-1945 sürecinde Akdeniz’in güç dengelerinde önemli yer alan Rusya ve Amerika için Orta Doğu politikaları çok önemli oldu.

Fas’ta 1956’da Fransız ve İspanyol denetiminden kurtulup Avrupa’nın gözetiminde bir devlet kuruldu. 1956’da Tunus bağımsızlığını ilan etti. Cezayir’de ise daha köklü yerleşip gitmek istemeyen Fransa 1954-1962 arasında kendisine bağlı bir grubu bağımsızlıkçı terör grubuna karşı destekleyerek bu ülkeyi bir İç savaşa sürükledi. 1958’de Cezayir’i terk etmeye karşı çıkan generallerin desteği ile Charles de

²⁰ Abulafia, D., *TBAU*, S.294-295.

²¹ Abulafia, D., *TBAU*, S.306.

Gaulle iktidara geçti. Ancak sorunlar bitmedi ve 1965'te yapılan bir referandum ile Fransa Cezayir'den çekildi. Burada 1965-78 arasında otoriter sosyalist yönetimler kuruldu. Ekonomik sorunlar Fransız dönemi sömürüsüne bağlansa da çözümsüz kaldılar. 1990'da yöneticiler ve İslamcılar ve Araplar ile Berberiler arasındaki gerginlikler büyük katliamlara yol açarken 2000'lerde durum sakinleşti. İşte bu ortam artık tarihin öznesi olarak uygarlık yayan gelişmiş devletlerin yerini tarihin öznesi olarak ulusların aldığı ulusal kurtuluş savaşlarının yazıldığı bir dönem oldu.

Böylece de 20. Yüzyıl Akdeniz'de faşizm ve demokrasi, komünizm ve kapitalizm, İslam ve Yahudi ya da Hıristiyan bloklaşmaları içerisinde üniter devlet kimlikleri kurgulandı. Bu ulusal bağımsızlık ve sanayileşme döneminde kapitalizm komünizm, İslam Hıristiyanlık, gibi kutuplarda yer alan “tek tek ülkelerin çatışma alanı, **“üniter devletler coğrafyası”** olarak Akdeniz kimliği öne çıktı. Gelişmiş devletler kendi üniter devletlerinin coğrafya üzerindeki yayılımını gelişmişlik az gelişmişlik, gelişmiş batı medeniyeti gelişmemiş doğu medeniyeti, ya da gelişmiş kuzey az gelişmiş güney söylemleri üzerinden meşrulaştırmaya çalışırken az gelişmiş ülkeler de kendi hükmedebildikleri sınırlarda varlıklarını ulusal kimlik kurguları ile meşrulaştırmaya çalışıyorlardı.

Kültürel Değişim Alanı Olarak Akdeniz

Avrupa'daki ulusal kimlik projelerinden ve faşist yönetimlerden darbe yiyen milletler farklı zaman mekan ve aktör kurguları ile kimliklerini savunma yoluna gittiler. Örneğin İspanya'da iktidarı ele geçirecek Katalan ve Basklar'ı bastıran Franco rejiminde Katalanca basın yasaklanınca Ortaçağ tarihi Katalanlar için önemli oldu. Katalanların tarihte önemli bir aktör olarak bulunduğu zamanların tarihini yazan Fernan Soldevila bir Orta Çağ tarihçisi olarak çok ünlendi.²² Avrupadaki ulusal kimlik projelerinden ve faşist yönetimlerden en büyük darbeyi yiyen Yahudiler oldu. Aydınlanmanın dini hiyerarşileri sarsan eşitlikçi anlayışının yanı sıra Avrupa'da Yahudi karşıtı bir hareket olarak antisemitizm de başlamıştı. Bilimsel ırkçılığın da yükseldiği bu dönemde artık dinsel ayrımcılığın yerini ırka dayalı ayrımcılık aldı. Avrupa'da Yahudilere karşı şiddet olayları başladı. Rusya'da 1880-1914'te, Selanik'te 1931'de ve son olarak da Almanya'da 1938'de başlayan pogrom²³ olayları dalga dalga Yahudilerin göçüne neden oldu ve Almanya'da Holokost ile sonuçlandı. Kaçan Yahudiler çoğunlukla Osmanlı yönetimindeki Filistin'e gitti ve burada 1870, 1878 ve 1882'den başlayarak tarımsal komünler kurdular. Bu harekette bir toprakta çalışarak sonra o toprakta hak iddia etmek gerektiğini savunan, solcu antisemitistler tarafından dışlanan solcu Yahudiler önemli rol üstlendiler. 1897'de düzenlenen ilk Ziyonist Kongrede kendi geleceklerini tayin edecekleri kendilerine ait topraklar fikrini dillendirse de hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Avrupa bu işe pek sıcak bakmadı. Ancak I. Dünya Savaşı sırasında Almanlara karşı Yahudilerden aldığı destek karşılığında İngiliz Hükümeti (Lord Balfour) 1917'de Yahudilere Filistin'de bağımsız bir İsrail devleti vaadi verdi. 1921 ve 1929'da Araplar Yahudilere saldırınca önce solcu sonra da sağcı milis güçleri kuruldu. Avrupa'da özellikle de Almanya'daki baskılar sonucunda 1938'den sonra Yahudi göçü hızla arttı. Hitler 1933'te ilk geldiğinde Yahudileri ülkenin ekonomik zorlukları nedeniyle ülkeyi terk etmeye zorladı. Artan Yahudi göçü 1936-1939 Filistin'de Arap Ayaklanmasını doğurdu. Olayların Arapları karşılama almak olduğunu gören İngilizler duruma el koyup Yahudiler ve Araplar için İngiliz bir komisyon yönetiminde iki ayrı bölge oluşturdu (1936-1937). İngiltere, 1939'da göçü sınırlandırıp 1940'ta Yahudilerin Filistin topraklarının %95'inde toprak sahibi olmasını yasakladı. 1941'de Irak'ta yaşananlar, 1939-1945 arasında Avrupa'da yaşanan Holokost Yahudilerde derin yaralar açtı ve 1945-1947 arasında İngiliz yönetimine karşı başlayan ayaklanma 1948'de İsrail Devletinin kurulması ile sonuçlandı. Bu Arap dünyasında büyük yankılar uyandırdı. 1952'de Mısır'da Abdülnasır'ın yönetiminde bir komite Mısır'da yönetimi ele geçirdi. Kendisini sömürgecilik karşıtı, Arap dünyasının savunucusu olarak tanımlayan bu komite, Mısır'da yaşayan Yahudiler başta olmak üzere Arap olmayan diğer tüm grupları ülke dışı edip mallarına el koydu. Böylece İsrail'e yeni göçler oldu. İsrail iç politikasında ilk kuruluş aşamasındaki etkin kibutzcu grup ve yeni gelenler arasındaki farklılıklar, İsrail iç politikasında değişik renkler oluşmasına neden oldu. Bu arada Filistinli Araplar Mısır kontrolündeki Gazze şeridinde ve Ürdün kralının 1948'de ele geçirdiği Batı Yakasına sığındılar. Ahmed Şukeyri yönetiminde Filistin Kurtuluş Örgütü kuruldu ve katılım arttı. İsrail kurulduğunda bunu hemen tanıyan SSCB ve ABD oldu. Ancak SSCB kibutzcuların sosyalizminin kendi sosyalizminden farklı bularak Araplara destek olmayı seçti. Abdülnasır'ın Süveyş Kanalını millileştirme hareketine destek oldu. Süveyş kanalının millileştirilmesi İngiltere'yi artık o kadar da rahatsız etmiyordu, çünkü Hindistan bağımsızlaşmış ve ulaşımında uçaklar kullanılmaya başlanmıştı.

²² Abulafia, D., *TBAU*, S.292.

²³ Bu hareketlere Rusya'da şiddet anlamına gelen “pogrom” denildi. Pogrom, etnik ya da dini ya da siyasi bir gruba yapılan ve devlet tarafından desteklenen yağma, darb, tecavüz, öldürme gibi şiddet olaylarının tümüne verilen addır.

1967'den sonra on yıl boyunca kanalın kapalı kalması İngiliz ticaretini ciddi ölçüde sarsmadı. 1967'de Mısır İsrail gemilerine Kızıldeniz'deki Tiran Boğazı'nı kapatınca ortaya çıkan 6 Gün savaşında Mısır, Sina'yı, Suriye Golan'ı, Ürdün ise Batı Yakası ve Doğu Kudüs'ü kaybetti. Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı Enver Sedat ve İsrail'in sertlik yanlısı Menahem Begin hükümetleri arasında barış anlaşmaları sonucunda Sina 1982'de Mısır'a verildi. 1969 Libya'da Kaddafi Yeşil Devrim'i ilan etti ve Sosyalizm İslam karışımı bir sistem kurdu. Arapça dışındaki dillerin kamusal alanda konuşulmasının yasaklanıp petrol zenginlerinin gelirlerine sınır getirdi.²⁴

Tüm bu üniter devlet kurguları genişleme politikası ya da belli bir coğrafyada öteden beri varlık ile meşruiyet arayışına giderken yeni kurulan Yahudi devleti farklı bir yol izledi. Çevredeki ülkelerle de yaşadığı meşruiyet krizi içerisinde kimlik politikasına özel bir önem verdi ve dönemine göre aktör zaman ve mekân konusunda görece farklı bir tarih yazımını başlattı. Aktörler tarihte hemen hemen belirli bir coğrafyada hiç egemen olmamış olduğundan bu grubun dağıldığı tüm coğrafya ile etkin oldukları tüm dönemler incelendi. Bu, tarihin sadece küçük ölçekli bir bölgesini çerçeveye almaktan ya da sadece belirli bir dönemini altın çağ olarak hiyerarşiye koymanın biraz daha ötesine giden bir yaklaşımdı. Coğrafya Yahudilerin yayıldığı kadar geniş bir coğrafya, zaman ise farklı dönemlerde etkin olunan her dönem olunca Akdeniz tarihi çalışmalarında önemli gelişmeler oldu. Bu çalışmaları dönemin diğer egemen kimlik anlayışına üniter devlet sınırları üzerinden geçmişe bakan yapısı konusunda eleştirmek mümkün ise de bu kadar geniş bir ölçek tarihçiliğe önemli bir katkıydı.

Ulusal kimlikler kurgulanırken milli sınırlar çerçevesinde tarih kurguları oluşturuldu. Yahudilerin farklı coğrafyalarda olmaları onların ulus tarihlerinin kurgusunda mekâna daha geniş perspektiften bakmayı zorunlu kılıyordu. Ayrıca oluşan çatışma ortamı içerisinde kendilerine medeniyete yaptıkları katkılar çerçevesinde kimlik oluşturmak bu coğrafyada gelecek için de medeniyetin garantörlüğünü üstlenme vaadini taşıyordu. Bu yaklaşımın 1923'te Almanya'dan göçüp İsrail'e yerleşen tarihçi Shelomo Dov Goitein (1900-1985) tarafından genel hatları ile oluşturulduğu söylenebilir. Pirenne'den sonra Akdeniz tarihçiliğine damgasını vuran bir isim olarak Goitein, Akdeniz'de İslami egemenlik döneminde ticaretin farklılaşarak sürdüğü ve Yahudilerin bu süreçteki uygarlık taşıyıcısı rolünü vurgulayıp, düşüşün İslam'ın yükselmesi ile değil Moğol akınları ile olduğunu savundu.²⁵ Bugün Akdeniz tarihi çalışmalarında en etkin dergi olan "Mediterranean Historical Review", Tel Aviv merkezli tarihçiler tarafından çıkarılır ve Goitein'in genel hatlarını çizdiği yaklaşım sürdürülür. Dergi 1986'da meslek hayatına modern İspanyol tarihi uzmanı olarak başlamış sonra İsrail siyasetinde aktif bir kişilik olmuş Şlomo Ben-Ami tarafından çıkartılmaya başlamıştır. Akdeniz çevresindeki ülkelerin tarihi tek tek ülkelerin tarihi olarak bakıldığından Akdeniz birçok ayırıcı özelliği olan bir bölge olarak görünür. İşte bu ortamda Akdeniz'deki ekonomik, dinsel ve kültürel değişimin taşıyıcıları olarak Akdeniz ticareti ve diğer deniz bağlantılı ticaret bağlamında Yahudiler'in oynadığı rolün önemi vurgulanır. Aktör olarak Yahudilerin seçilmiş olması bu kurguda aktörde sınırlamanın mekanda ve zamanda genişleme ile bir arada gittiği görülür.

Globalleşme ve Birlikler

Ortak Coğrafya Olarak Akdeniz

Doğu Blokuna karşı Akdeniz'de bir birlik kimliğini öne çıkaran (UN ve AB'nin başını çektiği) yaklaşımlar ve II. Dünya Savaşı'nda yaşanan çatışmaların Avrupa'yı alt üst etmesi bir daha aynı olayların yaşanmaması amacıyla oluşturulan (UNESCO'nun başını çektiği) barışçıl yaklaşımlar çerçevesinde ortak bir coğrafya olarak Akdeniz kimliğini ortaya çıkardı. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında oluşan parçalı yapı içerisinde "ekonomik politikalarının yaklaştırılmaları yoluyla bir ortak pazarın kurulması, ekonomik faaliyetlerin uyum içinde gelişmesi, dengeli ve sürekli bir gelişme sağlanması, istikrarın artması" amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu daha 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan Roma Antlaşması ile kurulmuştu. AB politikaları, Güney İtalya, İspanya'nın az gelişmiş bölgeleri ve Yunanistan'a kaynak aktarımını, daha sonra Slovenya, Malta ve Kıbrıs'ın adım adım AB içine alınması Doğu Avrupa Slovenya Estonya gibi ülkelerin AB ye alınmasını kapsıyordu. Bu sadece Avrupa'nın gelişmiş devletlerinin kendi aralarında kurdukları bir batı ya da gelişmiş kuzey birliği oluşturma politikası değil aynı zamanda Rusya'ya karşı doğuda kendisine bir tampon bölge yaratmaya çalışan bir politikaydı. Bu süreçte Yunanistan Doğu Akdeniz'deki istikrarın güvencesi olarak diğer Avrupa ülkelerinden destek gördü ve 1981'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girdi. İşte daha önceleri tarih yazımında ihmal edilen Doğu Roma (Bizans)

²⁴ Abulafia, D., *TBAU*, S.299-300.

²⁵ Alisa Ginio, "The Mediterranean Idea: Henri Pirenne, Shelomo Dov Gotein and Fernand Braudel", *The Mediterranean World, The Idea, The Past and Present*, ed. Eyüp Özveren, Oktay Özel, Süha Ünsal ve Kudret Emiroğlu, (İstanbul: İletişim, 2006): 31-47.

dönemine ilgi ancak bu dönemde, II. Dünya Savaşından sonra yaşanan Soğuk Savaş yıllarında başladı. Böylece hem daha önce ilgilenilmemiş dönemlerden birisi daha tarih yazımında önemli oldu.²⁶

Bu süreçte coğrafyayı ve zamanı genişleterek bu çatışma alanında bir barış projesi olarak “ortak bir coğrafya olarak Akdeniz” kimliği oluştu. Nitekim Akdeniz tarihçiliğinin babası diyebileceğimiz Fernand Braudel (1902-1985), tüm diğer Akdeniz kimliği kurgularının etkisinden kaçamayacağı bir ortak coğrafya vurgusu yapmıştır. Onun çalışmalarından sonra yazılan tüm Akdeniz tarihleri ortak coğrafyaya rağmen ya da onunla birlikte yapılan kurgular çerçevesinde oluşturulur. Braudel’in Akdeniz tarihi yazımı ile bir parçası olduğu Annales Okulu, büyük insanların tarih yaptığını inanan ve devletler ve kahramanlar tarihi yazan “büyük insan” ekolüne karşı çıkar, “olayları siyasal etkenlerden çok çevre etkenleriyle ve bireysel kararlardan çok uzun erimli kültürel evrimle açıklamaya çalışır.” Böylece uzun dönem tarihi ve geniş coğrafya ölçeği ile kurgulanan tarih, ortak coğrafya olarak Akdeniz kimliğinin temellerini oluşturdu.

Çatışan Kültürler Coğrafyası Olarak Akdeniz

1960-1980 arasında geç sanayileşen ülkelerde köylerden kentlere göç yaşanırken 1980 sonrasında az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere göç arttı. Fas üzerinden Batı Afrika yolu, İtalya üzerinden kuzey doğu yolu, Türkiye üzerinden doğu yolu ile Avrupa’nın Fransa, Almanya, Hollanda İspanya başta olmak üzere pek çok ülkesi göç almaya başladı. 1960’larda sanayileşen ülkelerde bir yandan köyden kente göç yaşanırken diğer yandan sanayileşmiş ülkelerde iş gücü ihtiyacı talebi ile başlayan uluslararası göç ulaşım olanaklarının artması ve ailelerin daha elverişli yaşam koşullarında bir araya gelmeye çalışmaları sonucu arttı. Cezayir’in bağımsızlığından sonra burada yaşayan Yahudiler Fransa’ya yerleşti ve bunun ardından pek çok Cezayirli, Faslı ve Tunuslu Fransa’ya yerleşti. 1990’larda Fransa’da göç karşıtı sağcı aday Jean-Marie Le Pen Ulusal Cephe ile güçlendi. Fransa’da Kuzey Afrikalılar ve benzer bir şekilde Almanya ve Hollanda’da Türkler ve Faslılar Doğu ve Güney Akdeniz’den göçü Avrupa ülkelerindeki siyasi gelişmelerde önemli bir siyaset unsuru haline getirdi.

20. Yüzyıl sonuna doğru üretimde bilgisayar teknolojisinin kullanılması, üretimin de daha hareketli olup gelişmiş ülkelere iş gücünün daha ucuz olduğu ülkelere kayma sürecini başlattı. Üretimin kayması göç olgusunu yavaşlatan bir süreç olsa da bu süreçte gelişmiş ülkelere ortaya çıkan işsizlik problemi, bu ülkelere neo faşizan partilerin güçlenmesi ve kültürel kimliğin dışlayıcı olarak muhafazakâr partilerce kullanıldığı bir süreci beraberinde getirdi. 1989-1990 Berlin Duvarı’nın yıkılması ile Doğu Avrupada komünist rejimler birer birer yıkılırken Sovyet tehdidine karşı Akdeniz’de bir birlik fikri önemini kaybetti. II. Dünya savaşı sonrasında kurulan birlikler ve onların ortak coğrafya söylemini Soğuk Savaş sonrasında yaşanan politik değişimler ve üretim süreçlerindeki değişiklikler çerçevesinde çatışan kültürler söylemi aldı. 2002 Fransız Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Le Pen’in Jacques Chirac’ın ardından ikinci olması ardından Almanya’da Angelika Merkel göçmen karşıtı söylemlerle başa geçmesi, Hollanda ve Avusturya’da yaşanan gelişmeler, 2000’lerde Avrupa’da sağcı ve göçmen karşıtı politikaların güçlenmesini gösteren en belirgin olaylardı.²⁷ Bu yaklaşımlar vurguyu coğrafyaya değil kültüre yapmaya başladılar ve çatışan kültürler coğrafyası olarak Akdeniz doğu ve batı Akdeniz olmak üzere iki parçalı olarak görülmeye, coğrafya dolayısıyla yaşamlardaki benzerlikler değil farklı kültürlerden gelmek dolayısıyla yaşanan farklılıklara vurgu arttı. Kuzey-güney doğu- batı ayrımları temelde kültür üzerinden yapılırsa da başka verilerle desteklendi. Sömürgecilik döneminden beri süre gelen eşitsiz ticaretin sonuçları ve bu eşitsizliğe karşı mücadele çerçevesinde oluşan kutuplaşmalar bu eşitsizliğin nedeni olarak görülmeye başlandı. Bu anakronik algı barışa dair verilecek emeği anlamsızlaştırmanın, eşitsizliği doğallaştırıp sürdürülmesini meşru kılmanın söylemini oluşturdu.

Soğuk Savaş yıllarında Avrupa Birliğine Türkiye gibi ülkeleri almaya daha sıcak bakan ülkeler politikalarını değiştirdiler. Artık Avrupa Birliği’ni genişletmek yerine Türkiye gibi ülkelerle ilişkileri Akdeniz Birliği gibi Avrupa Birliği’nin alt kurumlarına üyelikle geçiştirmek daha kolay geldi. 1995 Barcelona Süreci sonrasında Avrupa Birliği içerisinde Akdeniz Birliği fikri daha fazla desteklenilmeye

²⁶ Yunan ulusal kimliği oldukça ilginç bir kolaj oluşturur. Bir yandan batı ve Latin olan Yunan olana karşıt olarak görülür ve Ortodoks Kilisesine yakınlık ve Katolik ve Protestanlığa uzaklık vurgulanır, Ortodoks kilisesine yakınlık dolayısı ile doğululuk ve Katoliklik ve Protestanlıktan uzaklık dolayımı ile batıdan uzaklık öne çıkar, diğer yandan batı medeniyetinin beşiği olarak Antik Yunanlılık vurgulanır. Ayrıca Yunanlılık kimliğinin tarihsel gelişim sürecinde öne çıkan kavramlar için bkz Antonis Laikos, “The Construction of National Time: The Making of the Greek Historical Imagination”, *Mediterranean Historical Review*, 16: 1, 27-42; Irad Malkin, “Networks and the Emergence of Greek Identity”, *Mediterranean Historical Review*, Vol.18, No.2, December 2003, pp.56-74; Pace, s.127-131; Abulafia, D., *TBAU*, S.300-301.

²⁷ Abulafia, D., *TBAU*, S.296, 298.

başlandı.²⁸ Güvenlik konusunun uluslararası politikanın merkezinde konumlanmasına neden olan 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra “**çatışan kültürler coğrafyası olarak Akdeniz**” daha fazla sözü edilen bir kimlik haline geldi. Kimlikler arasındaki farklar ve ortak bir kimliğin oluşturulması ya da imkânsızlığı güvenlik konusunun içinde bir konu oldu. 2007 Fransa seçimlerinde Sarkozy, Türkiye’nin Avrupa Birliğine üyeliği konusuna bir alternatif olarak Avrupa birliği gibi ortak enstitüleri ve hukuku olan bir Akdeniz İçin Birlik kurma fikrini dillendirdi. Akdeniz Birliği artık barışçıl bir söylemin parçası değil iç politikada ayrımcılığın desteklenmesinin ve Avrupa Birliğine bir “doğu” kültürünün alınmamasının parçası olarak görülüyordu.

Çatışan kimlikler coğrafyası olarak Akdeniz, Akdenizin ticari ilişkilerine gelecek perspektifi sağlayacak bir politika amaçlamasa da iç politikalarında oy avcıları için değerli bir malzeme sunuyor dış politikada ise müdahalenin meşruiyeti sonuçların neden, nedenlerin sonuç olduğu istatistiklerle desteklenerek sağlanıyordu. Bu kurguda ulus devletler, gayri safi milli hâsıla, kişi başına düşen milli gelir, kişilerin sağlık eğitim vs gibi hizmetlere ulaşabilmeleri, devlet yönetimlerinin demokratikliği, sivil toplum örgütlerinin gücü gibi kriterler göz önüne alınarak gelişmiş devletler ve az gelişmiş devletler olarak ikiye ayrıldılar. Bu kriterleri sağlamayan devletler Akdeniz içerisinde fonksiyonsuzlaşmış, vasıfsızlaşmış ve yardıma muhtaç konumda tanımlandıklarından kaçınılmaz olarak bu alandaki politikaların belirleyicisi yardımı yapacak olan gelişmiş devletler ya da Avrupa Birliği gibi birlikler oldu.²⁹ Akdeniz ticaretinin farklılıkların beslediği bir ticaret olması, örneğin Mısır ve Türkiye’nin bu ticarete katkısının çok farklı alanlarda olmasına rağmen aralarındaki farkın vasıflarına(qualitative) dayalı değil sayısal(quantitative) bir farka indirgenmesi ticaretin gerçeklerine pek uygun değildi ve Akdeniz’de ticaret durmadığı gibi pazara uygun kimlikler de eş zamanlı olarak üretildi.

Global Markette Egzotik Bir Kimlik Olarak Akdenizlilik

1960’lardan sonra uçağın daha sık kullanılması ve zamanla paket turların artmasıyla daha geniş bir kitleye hitabeden turizm sektörü, farklı kültürleri bir araya getirdi. Turizm merkezleri arasında Akdeniz bölgesi en çok tercih edilen yerlendendi. Akdeniz’deki turizm merkezlerinin geleneksel gündelik yaşamından kesitler, yeme içme alışkanlıkları, müzikleri, danslarından örnekler egzotik öğeler olarak turistlere sunuldu. Bu kimliğin özellikle turizm sektöründe bu kadar benimsenmesinin ardında mekanın unutulduğu kent yaşamlarından kaçış olarak Akdenizlilik kimliği içinde her zaman mekan ile ilişkisinin önemli yer tutması etkilidir. Bu dönemde **global markette egzotik bir kimlik olarak Akdeniz** kimliği başta İtalya sonra Yunanistan olmak üzere turizm sektöründen pay almaya çalışan her ülke tarafından kullanıldı. İtalya hem turizm sektöründe hem de yemek sektöründe başarılı oldu. Bununla birlikte 1980’lerde daha önce İtalyan geleneksel şarkıları olarak görülen Napoliten şarkıları Akdeniz müziğinin bir parçası olarak görülerek popüler kültür içine alındı. İtalya’nın güneyinde daha çok geleneksellikte bağdaştırılan yemek ve müzik kültürünün Akdeniz kültürünün geneliyle tanımlandığı bu yeni kimlik güney İtalya kültürünü tanımlama, bir yerlere koyma çabasının bir parçası idi.³⁰ Bu yeni kimlik İtalyan mutfağının Akdeniz mutfağı olarak globalleşmesinin önünü açtı. Buna durum bir beslenme devrimi olarak da görülebilir. Nitekim 1000’li yıllarda Araplar sayesinde Turunçgiller gibi egzotik ürünlerin gelmesi, 1500 gibi Mısır gibi Yeni Dünya ürünlerinin gelmesinin ardından 2000’li yıllarda Akdeniz mutfağının Akdeniz ötesine aktarılması beslenme alışkanlıklarında önemli değişiklikler yarattı.³¹ Ayrıca egzotik bir kimlik olarak Akdeniz biri birinden çok farklı geleneksel ürünlerin global pazara açılmasında adeta bir marka olarak kullanılıyor.

İlişki Ağları Coğrafyası Olarak Akdeniz

Uzak Doğu’da ulus devletler gelişme için farklı yollar izledi. Örneğin, Japonya’da devlet kendi iç pazarlarında özel şirketlerin üretimini düzenleyip destekleyerek sanayileşmeyi başardı. Çin’de ve Kore’de ise yine benzer bir şekilde kontrolün yanında, ucuz işgücü ile parça üretimine dayalı sanayi üretimini ülke içine çekme politikası uygulandı. Üretimde bilgisayar teknolojisine geçilmesinin yarattığı esneklik, iş gücünün daha ucuz, çevre konusundaki duyarlılığın zayıf olduğu az gelişmiş Uzak Doğu ülkeleri üretim merkezleri haline geldi. Bugün Akdeniz ticaretinde Çin, Hindistan, Kore ve Japonya ürünleri önemli bir yere sahip. Akdeniz sadece Brüksel ve Frankfurt,³² değil Uzak Doğu’ya ve Amerika’ya bağlanan bir global

²⁸ Bu süreç öncesindeki ve sonrasındaki söylemlerin analizi için bkz. Pace 1996, s.14.

²⁹ Gelişmişlik az gelişmişlik yardım konuları ve işsizlik güvenlik konuları için bkz. Pace s.58 -63.

³⁰ Franco Fabbri, “Nowhere Land: The Construction of a ‘Mediterranean’ Identity in Italian Popular Music”, http://www.umbc.edu/eol/MA/index/number6/fabbri/fab_0.htm.

³¹ Abulafia, D., *TBAU*, S.312.

³² Abulafia, D., *TBAU*, S.302.

ekonomi havzası. Bu durum birçok başka kimliği içinde barındıran çok kimlikli bir ortamda bir üst kimlik olarak ilişkiler ağı coğrafyası olarak Akdeniz kimliğinin giderek önem kazanmasını beraberinde getiriyor.³³ Kore'den Kanada'ya kadar dünyanın farklı köşelerinde Akdeniz çalışmaları merkezleri kuruluyor ve bu merkezler artık Akdeniz'i bir kültür alışveriş merkezi olarak algılayıp farklı iletişim ağlarını öne çıkarıyorlar. Örneğin 1997'de Güney Kore'de Pusan Üniversitesi Foreign Studies bölümüne bağlı bir enstitü olarak açılan Institute for Mediterranean Studies yayın organı The Mediterranean Review bunlardan birisi. 2008'de yayın hayatına başlayan Slovenya merkezli dergi International Journal of Euro Mediterranean Studies, kültürler arası ilişki, güvenlik, çevre gibi konuları işliyor. Lübnanlı ticaret adamı ve ünlü politikacı Issam Fares tarafından Tufts Üniversitesi ABD'de kurulmuş olan The Fares Center for Eastern Mediterranean Studies de önemli Akdeniz çalışmaları merkezlerinden birisi. Doğuda Avrupa'da Canada ve Latin Amerika'da ticari ilişkileri olan bu işadamı benzer ilişkiler ve onların alt yapısını Lübnan için uluslararası düzeyde de kurmaya çalışmış. Daha çok Akdeniz tarihinde ortak olan, coğrafi benzerlikler, ekonomi, mantalite gibi konular çalışılıyor. Merkezin yayın organı PHORAS 2002'den beri yayımlanıyor. Orta Doğu coğrafyası ve kültürler arası iletişim ve ilişkilere ağırlıklı olarak yer veriyor. Ürdün, Lübnan, Suriye ve komşularını merkeze alıyor. Bölgenin tarihi ile de ilgileniyor fakat temel olarak uluslararası ilişkiler konuları önem kazanıyor.³⁴ 1996'da kurulan The Canadian Institut for Mediterranean Studies ve 1980'de kurulmuş olan Society for Mediterranean Studies ile ortaklaşa Scripta Mediterranea adlı dergiyi çıkarıyor ve armaları Fenikelilere ait bir damga. Fenikeliler, kurdukları ticaret ağı, ilişkiler ağı coğrafyası olarak ve kültürler arası ilişkiler söylemi içerisinde doğu batı ilişkisinin kuruluşuna yapılan önem bakımından dikkate değer bir seçim. Çatışmalar yerine ilişkileri öne çıkaran bu dergide Humanist Akdenizlilik kimliğine de yer verilmesi bir rastlantı değil. Nitekim bugün bir yandan Arap ülkeleri ve Kuzey Afrika'da Lübnan, Mısır, Fas Tunus, Cezayir'de ulusal kimlik tanımları sürecinde din ve milliyetçilik önemli bir rol oynarken Akdenizlilik kimliği Avrupa ile ilişkiye bir referans olarak kullanılıyor.³⁵

20. Yüzyılın başlarında idealize edilen mükemmel, soğuk, donuk Yunan klasik çağ imgelerinin yerini yüzyılın sonlarına doğru daha Diyonisosçu yaklaşımlar alıyor. Bunu önce sanat akımlarında ve edebiyatta zamanla da tarihçilerin ilgi alanlarında takip etmek mümkün. Örneğin D.H. Lawrence romanlarında daha az idealleştirilmiş bir İtalya betimlemesini ve Etrüsk'ü över. Giacometti gibi sanatçılar da Roma yerine Etrüsk dönemini kendilerine esin kaynağı olarak aldılar. Modern sanatçılar klasik dönemden etkilenirken post modern dönemin esin kaynağı Antik Sardinya M.Ö. 12-8.yüzyıl heykelleri oldu.³⁶ Sanat tarih yazımından daha özgür bir alan olduğundan daha 19. yüzyılın ikinci yarısında akademinin getirdiği tekniklerle duygudan yoksunlaşmış bir resim sanatına doğru gidildiğini düşünen empresyonist sanatçılar ilkel toplumlardaki sanatın sadeliğini ve Japon çay kutularındaki resimlerin sadeliğindeki duygu yoğunluğunu resimlerine yansıtmaya çalışmışlardı.³⁷ Bu tutumun sanat müzelerini yöneten akademi mensuplarınca benimsenmesi biraz zaman aldı. Ancak günümüzde daha önceleri etnografya müzesinde farklı kültürleri sergilemek için tutulan nesnelere sanat müzelerinde yer almaya başlıyor.³⁸ Bugün Akdeniz tarihinde de Antik Çağ Yunan toplumu ve Roma toplumu kadar Sardunya, Etrüsk, Fenike toplumları önemli aktörler olarak ele alınıyor. Akdeniz tarihinin aktörleri ile incelenilen zamanlar da farklılaşıyor. Akdeniz'de daha önce ihmal edilen zamanlar örneğin 18. Yüzyıl gibi çalışılıyor.³⁹ Daha önce ihmal edilen mekânlar farklı iletişim ağları çerçevesinde tarih yazımına giriyor. Böylece Akdenizlilik iletişim ağının her yerel noktasında farklı tanımlanan, zaman içinde yeniden tanımlanabilen çok kültürlü/kimlikli bir iletişim ağları Akdenizi halini alıyor.

³³ Ada Lonni, "Mediterranean Identity. Lessons from Comparative Experiences", International Conference on the Convergence of Knowledge, Culture, Language and Information Technologies, December 2-6, 2003, Alexandria, Egypt.

³⁴ <http://farescenter.tufts.edu/publications/pharos/fall02.pdf>

³⁵ Pınar Bilgin, "A Return to 'Civilisational Geopolitics' in the Mediterranean? Changing Geopolitical Images of the European Union and Turkey in the Post-Cold War Era", Geopolitics, Vol.9, No.2 (Summer 2004): 269-291, s.272-273.

³⁶ Abulafia, D., *TBAU*, S.303.

³⁷ E. H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, çeviren: Erol Erduran ve Ömer Erduran, İlk Basım 1950, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1997), S. 550-554.

³⁸ Larry Shiner, *Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi*, çev. İsmail Türkmen, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004).

³⁹ Jane Hathaway, "Rewriting Eighteenth-Century Ottoman History", *Mediterranean Historical Review*, 19/1 (June 2004):29-53.

Ancak buna rağmen oluşturulan Akdenizlilik kolajlarında çatışan kültürler coğrafyası olarak Akdeniz algısı önemli bir yer tutuyor. Örneğin, hala Akdeniz çalışmalarının ve Euro Med çerçevesinde yapılan çalışmaların bilişsel haritalamalarına ulus devlet, doğu batı ve kuzey güney ayrımları temel teşkil ediyor. Yapılan çalışmalar da bu çerçeve içinden sorulan sorular ile şekilleniyor. Böylece anlatılanlar temele aldıkları ayrımları kültür, din, demokratiklik, dışa açıklık konusunda yeniden üretmekten öteye gidemiyor. Bunu 2010 Anna Lindh Raporunda birebir izleyebiliriz. Rapor ne kadar Akdeniz'deki ilişkileri dostluğu ortaklığı güçlendirmek üzerine iyi niyetle ve ortaklığın ipuçlarını aramak için yapılmış bir araştırmaya dayansa da, sorulan soruların doğu ve güney Akdeniz ülkeleri ve Avrupa olarak iki kategoride sonra da kendi altında ülke ülke cevaplandırılmış analiz edilmiş olması, ne gerçekçi anlamda bir analizin alt yapısını ne de gerçekliği barışçıl bir çerçevede geliştirebilmenin alt yapısını oluşturuyor. Farklı ülkelerden insanlara Akdeniz'den ne anladıkları ve Akdenizliliğin onlar için ne ifade ettiği ya da kendilerini nasıl tanımladıkları başka Akdenizliler hakkında ne düşündükleri, kendileri için ve çocukları için gelecek planlarında önemsedikleri konular soruluyor. Verilen cevaplar Avrupa ülkeleri için ve güney ve doğu Akdeniz ülkesi için iki ayrı tabloda değerlendiriliyor. Raporun kalitesi yapılan bu anketleri farklı açılardan değerlendirip aslında Avrupa içerisinde ya da doğu ve güney Akdeniz ülkeleri içerisinde benzeşmeler ve farklılıklara dikkat çeken iyi makalelerden geliyor.⁴⁰ Ancak Akdenizlilikten ne anlaşıldığı ve diğer Akdeniz ülkeleri hakkındaki fikirler bu ülkelerde işçi olarak çalışanlar, öğrenci olarak bulunanlar ve turist olarak bulunanlar arasında önemli bir fark gösterebilecek ve ülkeler arasında önemli bir benzerliğe işaret edebilecekken, insanların algılarını oluşturan süreçler göz ardı edilerek ülkeler arasındaki farklılıklar ortaya konuluyor. Algılar arasındaki farklılıkların oluşum süreci analiz edilmediğinden de değişmez ya da insanların doğasına dair olduğu var sayılan kültürel ya da dini farklar ortaya çıkıyor. Bu söylemin bittiği noktadan geriye doğru derinleşerek bir çözüm bulmak mümkün. Bu açıdan din ve kültür üzerine tarihi ve antropolojik çalışmalar ilişkiler kurabilecek, insanın ve yaşanmışlıkların benzerliklerine dair konuları ortaya koyabilecek önemli alanlar olarak ortaya çıkıyor.

Sonuç olarak, eleştirel realist bir anlayışla söylemin bittiği nokta olan kültür ve din üzerine derinleşen, farklı bağları ortaya koyan, antropolojik ve tarihi çalışmalar, Akdenizlilik kimliğinin yeniden üretilmesi sürecinde kolajın barışçıl bir parçasını oluşturabilir. Bu parçanın Akdeniz kentlerinden, İzmir'den, üretilmesi, ulusal ölçek tek tipleştirilmesini aşır farklılıklarıyla Akdeniz'deki iletişime ticarete, katılan kentlerin kurduğu iletişim ağı coğrafyası olarak Akdenizlilik kavramını açık bir kimlik haline getirecek ivmeleri taşır. Mekânsal olarak Akdeniz ölçeğinde ve hatta global ölçekte bir tarihin içinde, aynı dönemlerin bağlamların farklı coğrafyalarda ortaya çıkarken oluşturdukları farklılıklar ve benzerliklerle "karşılaştırmalı" bir perspektiften İzmir tarihinin yazılması Akdeniz içindeki bağlamda varlığını bugün anlamlandırma sürecine tarihte anlamlandırıldığı bir kimlik kurgusu arka yapısı oluşturulur.

Sonuç

Braudel Londra'ya gittiğinde Paris'i anladığını söyler. Kimlik farkların farkındalıkları ile kurulum, birisinin İzmirli olduğunu ilk fark ettiği an, aslında farklı kimliklerle karşılaştığı ilk andır. Karşılaş(tır)ma, farkların farkındalığını zenginleştiren bir süreçtir. Ancak bu zenginleşme, Braudel'in yaşadığına benzer bir farkındalık algısı ile, öğrenme sürecine verilecek emekle mümkündür. Nitekim farkındalığa tepki sürekli bir öğrenme olarak da sürekli bir savunma olarak da ortaya çıkabilir. Farklar karşısında bilgisizlik, savunma mekanizmalarının çalışmasına neden olur ve tutucu savunmacı bir konum olarak ilişkiler kuran değil içine kapanan, ilişkilere kapanan bir kimlik oluşur. Bu açıdan, iki tür kimlikten bahsetmek mümkün biri farklar ile farkındalıklar yaratan kendini ve ötekini anlama süreci olarak açık kimlik kurguları; diğeri ise farkları ortaya koymakla geçmişin olumsuzlukları ve farklı yollarını görmeyen tek tipleşen ve aynı zamanda gelecek için değişime kapanan kapalı kimlik kurguları. Açık kimlik kurguları, kendini ötekenden farkı ile tanımlama anlama süreçlerinde farkları iletişime harç ederken, kendisini bilme çabası olmayan kapalı kimlik kurguları farklarla toplumlar arasında duvarlar örer korunma ya da savunma üzerinden söylem üretirler. İzmir'in kendini anlama süreci kent kent Akdeniz'deki farklılıkları öğrenme süreci ile zenginleşen açık bir kimlik kurgusunu oluşturabilir. İzmirli'nin ufkunu açacak bu iletişim ağları, Türkiye'ye de bir perspektif sunacaktır.

Zamanın bir bitki kökü gibi algılandığı, aktörlerin sıradan insanları da içerdiği, mekânın genişyerecek karşılaştırmalara elverdiği ölçüde farklarla kendine dair bilgi dağıtıcılığının zenginleştirildiği tarih yazımı, bu açık kimliğin harcını oluşturacaktır. Akdeniz ve İzmir tarihinin üç derin geleneği, bu potansiyeli geleceğe taşıyabilecek niteliktedir. Bunlardan ilki, ortak bir coğrafya olarak Akdeniz kimliğinin oluşturulduğu Braudel'in temelini oluşturduğu coğrafya temelli Akdeniz tarih yazımıdır. Tarihin sadece üst yapılarla değil

⁴⁰

Euromed Intercultural Trends 2010 The Anna Lindh Report.

mekânla kurulan ilişki içerisinde nasıl değişim gösterdiğini anlatan bir gelenek olarak, insanların üst yapıların taşıyıcıları olarak değil buldukları coğrafyalarda ellerindeki tekniklerle yaşamlarını idame ettirmeye çalışan kişiler olarak algılandığı bir tarih yazımındaki aktif aktörler bugünün demokratik yönetimi için önemli bir referans oluşturur. İkinci olarak, İzmir'in hümanizmi benimsemiş, kendi Aydınlanmasını ve modernitesini üretmiş, bilgi ve düşüncenin mülkiyetine dair sınırları tüm diğer ulusal bağımsızlık mücadeleleri ile birlikte kırmış geleneği, bilgiye öğrenmeye açık bir perspektifin temelini oluşturur. Nitekim İzmir'in yakın dönem demokratik ve bilinçli kent yönetim geleneği hümanist geleneğin Türkiye'deki aydınlık yüzü olarak bu kimliğin üçüncü harcı oluşturur. İzmir demokratik bir yerel yönetim olarak Akdeniz'de barışçıl politika üretebilecek (Lingua Franca'nın gramerini oluşturabilecek) kapasitededir.